

СЕКЦИЯ «ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ БЕЛОРУССКОГО ЯЗЫКА В УСЛОВИЯХ ИНФОРМАТИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА»

БЕЛАРУСКАЯ МОВА Ў МОЛАДЗЕВЫМ АСЯРОДДЗІ

Шаўчэнка А.С., Новікава К.С.

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт інфарматыкі і радыёэлектронікі
г.Мінск, Рэспубліка Беларусь

Наўроцкая І.В. – старшы выкладчык

Апісваюцца тыповыя меркаванні адносна беларускай мовы ў асяроддзі моладзі. У гістарычным кантэксце і з прыцягненнем меркаванняў даследчыкаў тлумачацца прычыны пэўных адносінаў да беларускай мовы з боку моладзі. Выказваюцца прапановы па пашырэнні выкарыстання беларускай мовы.

У асяроддзі моладзі на конт існавання беларускай мовы найбольш распаўсюджанымі часта выступаюць дыяметральна супрацьлеглыя меркаванні. Першае вызначае, што беларуская мова быццам бы нераспаўсюджаная, выкарыстоўваецца выключна ў вёсцы, цяжкая, бедная ды непатрэбная. Паводле другога погляду, беларуская мова - сродак самаідэнтыфікацыі беларусаў. У дадатак, мяркуецца, што незнаёмы беларускамоўны чалавек на вуліцы хутчэй за ўсё будзе прафесарам, журналістам, грамадскім дзеячам, пісьменнікам ці ўсе гэта адразу. Часам нават гучыць меркаванне на конт таго, што беларуская мова вымірае. Пастараемся патлумачыць прычыны такіх поглядаў.

Каб стаць больш аб'ектыўнымі, мы прапануем паглядзець на беларускую мову праз яе гісторыю, выбраўшы найбольш цікавыя звесткі. Беларуская мова — адна з найбольш старажытных нацыянальных моваў у Еўропе. Прыкладна з дванацатага стагоддзя развіваюцца асаблівасці беларускай фанетыкі [1, с.41]. З таго часу захаваліся дастаткова шматлікія помнікі, перш за ўсё гэта летапісы і жыцці святых. Адрозненні ад астатніх усходнеславянскіх моваў на той момант яшчэ не шмат, але ўжо магчыма адрозніць “Аповесць мінулых гадоў” ад “Жыцця Еўфрасінні Полацкай”. У чатырнаццатым гэта ўжо дзяржаўная мова Вялікага Княства Літоўскага, Рускага і Жамойцкага (далей ВКЛ) пад назвай “рускі язык”, але трэба адразу заўважыць, у ВКЛ пад рускімі меліся на ўвазе менавіта беларусы. Да нашага часу дайшло больш за шэсцьсот кніг з дзелавага архіва канцылярыі ВКЛ. Менавіта па-беларуску напісаны прататып амаль усіх сучасных канстытуцый — Статут ВКЛ. Названыя дакументы ўтрымліваюць шмат сучаснай беларускай лексікі, што дае нам магчымасць назіраць паступовае развіццё мовы. У шаснаццатым стагоддзі з'яўляецца лацінка (Łacinka), унікальны правапіс на аснове лацінскага алфавіту, які да сёння актуальны і дапамагае не толькі дакладна перакладаць геаграфічныя назвы, але і як мага лягчэй вучыць заходне- і паўднёваславянскія мовы [2].

Цёмныя часы пачынаюцца з канца сямнацатага стагоддзя. У 1696 афіцыйна пачынаецца паланізацыя. Беларуская мова захоўваецца ў сялянскіх гаворках ды гутарцы дробнай шляхты, на ёй працягваецца навучанне ў школах, нават каталіцкіх. Пасля падзелаў Рэчы Паспалітай і знішчэння паўстанняў 1830-31 ды 1863-64 гадоў пачынаецца актыўны працэс русіфікацыі. Непрацяглы перыяд беларусізацыі 1920-х гг. змяняецца нарастальнай русіфікацыяй [3]. У гэты ж час беларуская мова і не збіралася знікаць, застаючыся мовай тытульнай нацыі. Пачынаецца сучасная гісторыя, пра якую далей. Прааналізуем становішча беларускай мовы ў дваццаць першым стагоддзі з гледзішча статыстыкі. Адпаведна першаму пасля распаду СССР перапісу ў 1999 г. 85,6% беларусаў назвалі беларускую мову роднай, у перапісе 2009 г. гэтая лічба на ўзроўні 60,8%. У 2019 г. роднай беларускую мову назвалі 61,2%, што выяўляе хоць невялікі, але рост яе папулярнасці [4, с. 264]. Трэба ўяўляць, што на 2022 г. даным перапісу 2019 г. ужо амаль тры гады і гэтыя лічбы могуць змяніцца як у адзін бок, так і ў другі. Такім чынам, можна прасачыць, што моўнае пытанне для беларусаў заўсёды з'яўлялася складаным.

Навукоўцы сыходзяцца на тым, што мова пачынае паміраць, калі парушаецца натуральная перадача мовы ад бацькоў да дзяцей. Спачатку гэта адбываецца ў адзінкавых сем'ях, але з часам працэс набірае абароты. Пераломны этап надыходзіць, калі бацькі пачынаюць размаўляць са сваімі дзецьмі не на сваёй карэннай мове, а на мове большасці, што робіцца з практычных меркаванняў.

Знікненне моў — нармальны працэс, аднак сёння ён набірае немагчымы тэмп: кожныя два тыдні знікае адна мова [5]. У ЮНЭСКО існуе асаблівы атлас моў свету, якія знікаюць. Мэта такога аталаса — звярнуць увагу заканадаўцаў, моўных супольнасцяў і шырокай грамадскасці да моў, якія знаходзяцца пад пагрозай.

Вызначаюць наступныя ўзроўні захаванасці мовы:

1. Уразлівы — на мове гаворыць большасць дзяцей, аднак вобласць яе прымянення абмежаваная (напрыклад, гавораць толькі дома).
2. Пад пагрозай знікнення — дзеці не вывучаюць мову дома ў якасці роднай мовы.
3. У сур'ёзнай небяспецы — людзі старэйшых пакаленняў гавораць на мове; бацькі разумеюць мову, але не маюць зносін на ёй паміж сабой і са сваімі дзецьмі.

4. На мяжы знікнення – самымі малодшымі носьбітамі мовы з'яўляюцца дзядулі, бабулі і людзі старэйшых пакаленняў; размаўляюць на мове рэдка.
5. Вымерлая мова – носьбітаў мовы няма.

Ступень захаванасці мовы вызначаецца таксама па наступных крытэрыях:

1. Колькасць носьбітаў.
2. Стаўленне ўнутры грамадства.
3. Перадача праз пакаленні.
4. Даступнасць навучальных матэрыялаў.

Паглядзім на беларускую мову праз гэтыя крытэрыі. Колькасць беларусаў паводле перапісу 2019 г. амаль 8 мільёнаў, аднак дома размаўляе на рускай мове больш за 5,5 мільёнаў [4, с. 264]. Стаўленне ўнутры грамадства па нашых назіраннях неадназначнае, дзеці з рускамоўных сямей амаль не сустракаюцца з беларускай мовай у штодзённым жыцці. Па афіцыйнай статыстыцы на пачатак 2020 ў Беларусі 45% беларускамоўных школ[6]. А паводле статыстычных даных 2019 г. вучацца на беларускай мове каля 11% школьнікаў[7, с. 31]. Такая вялікая розніца вынікае імаверна з таго, што беларускамоўныя школы пераважна знаходзяцца ў сельскай мясцовасці. Напрыклад, класаў з беларускай мовай навучання на свой родны чатырохсоттысячны Магілёў мы знайшлі пяць (з першага па пяты).

Нягледзячы на такое становішча, прыкладна ў 11 класе прыходзіць **разуменне**, да яго нельга прымусіць, яго нельга патлумачыць – трэба дайсці самастойна. І тады, малады чалавек разумее – ён індывідуальнасць і гатовы патраціць крыху свайго часу, каб даказаць самому сабе: “я годны, я здольны і я беларус, таму мая мова – беларуская”. У нашым сённяшнім асяроддзі досыць людзей, якія шчыра жадаюць перайсці на беларускую ў сваёй штодзённасці, але з розных прычыны лічаць, што грамадства будзе імі незадаволена.

Калі вярнуцца да разгляду згаданых крытэрыяў, то адзначым, што перадача беларускай мовы праз пакаленні таксама працуе незвычайна. У нас ужо ёсць сабісты вопыт, бо мы старэйшыя. І робім ўсе магчымае, каб нашыя малодшыя родзічы былі сапраўднымі беларусамі. І іх шчырыя “калі ласка, дай мне цытрыну”, “дзякуй”, “дабранач” – гэта найлепшая ўзнагарода. І апошняе, наконт сродкаў навучання. Тут маецца шмат пытанняў да сістэмы адукацыі ў плане моўнага прадстаўлення дысцыплін. Напрыклад, чаму з усіх курсаўва ўстановах вышэйшай адукацыі беларускамоўныя сродкі прапануюцца пераважна па гісторыі Беларусі і прафесійнай лекцыі. Профільныя дысцыпліны (праграмаванне, вышэйшая матэматыка, эканоміка і інш.) у асноўным выкладаюцца па-руску.

На пытанне “Ці трэба адраджаць мовы?” мы безумоўна прапануем станоўчы адказ. Але лепей нацыянальныя мовы захоўваць. І мы маем прыклады. Вось габрэі. Асноўнай іх мовай да стварэння сучаснага Ізраіля (пасля другой сусветнай) была ідыш-мова заснаваная на немецкай і дужа на яе падобная. Але ў іх была мэта. І ўжо зараз галоўная мова габрэяў Ізраіля і большасці краін свету – іўрыт (сапраўдная старажытна-габрэйская мова). А ідыш захоўваецца ў дыяспар некаторых краін ды этнаграфіі. Альбо напрыклад мовы брытанскіх астравоў: гэльская, шатландская, брэтонская, корнская, мэнская ды валійская. Ім цяжка спрачацца з найбольш распаўсюджанай мовай свету – англійскай. Але, нягледзячы на небяспечнае становішча, гэтыя мовы жывыя і патрэбныя: каб даказаць, што ты сапраўдны ірландец, ты мусіш гаварыць па-ірландску.

Для таго, каб у моладзевым асяроддзі павялічылася доля беларускай мовы і адпаведна пераважалі яе станоўчыя ацэнкі, мы прапануем:

- павялічыць колькасць вучняў, якія атрымліваюць адукацыю па-беларуску, мінімум да 50%;
- прапанаваць актыўна карыстацца беларускай мовай ва ўсіх дзяржаўных установах, крамах, грамадскім транспарце і інш.;
- увесці экзамены на веданне беларускай мовы для ўсіх пасадак;
- забяспечыць не толькі юрыдычнае, але і фактычнае раўнапраўнае двухмоўе на дзяржаўным узроўні ў 5-10 гадовы тэрмін.

Спіс выкарыстаных крыніц:

1. Янкоўскі, Ф. Гістарычная граматыка беларускай мовы / Ф. Янкоўскі [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: https://files.knihi.com/Knihi/uploaded06/Fiodar_Jankouski.Historychnaja_hramatyka_bielaruskaj_movy._1_castka._Uvodziny._Fanietyka.pdf - Дата доступу: 11.03.2022.
2. Сямёнава, А. Беларуская лацінка: мінулае, сучаснае, будучае / А. Сямёнава [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://elib.bsu.by/handle/123456789/108602>. - Дата доступу: 11.03.2022.
3. Аняменне: з хронікі знішчэння беларускай мовы [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: https://knihi.com/none/Aniamienne_Z_kroniki_zniscennia_bielaruskaj_movy.html - Дата доступу: 11.03.2022.
4. Вынікі перапісу насельніцтва Рэспублікі Беларусь 2019 года. Статыстычны зборнік. Том 2. [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://www.belstat.gov.by/upload/iblock/e2c/jprpn3r17trtmxepj6vmt07qu6u5o09i.pdf> - Дата доступу: 11.03.2022.
5. 21 лютага - Міжнародны дзень роднай мовы [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://beldruk.by/новости/document-85523.html> - Дата доступу: 11.03.2022.
6. Общее среднее образование в Беларуси: актуальные тенденции [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://www.belta.by/roundtable/view/obschee-srednee-obrazovanie-v-belarusi-aktualnye-tendentsii-1223/> - Дата доступу: 11.03.2022.
7. Ажеронок, И.Д. Система образования Республики Беларусь в цифрах / Ажеронок И.Д., Денищик Н.А. – Минск: Учреждение «Главный информационно-аналитический центр Министерства образования Республики Беларусь», 2019. [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://www.giac.by/upload/documents/statistika/result-stat/2.pdf> - Дата доступу: 11.03.2022.